

ZADARSKE NOVINE *GIORNALE DI DALMAZIA*
I *GLAS DOBROVOLJCA* (1941. – 1943.)

Tatijana Petrić, knjiž. savj.
Znanstvena knjižnica Zadar, HR

UDK: 070 (497.5 Zadar) "1941/1943"
Pregledni članak

Primljeno: 27. XII. 2010.

Cijelo 19. stoljeće pa sve do dvadesetih godina 20. stoljeća grad Zadar bilježi značajan broj naslova serijskih publikacija, koje su i danas važne za izučavanje gospodarske i političke povijesti grada Zadra i Dalmacije. Nakon Rapallskog ugovora i, posebice, nakon Rimskih ugovora 1941. godine, u Zadru pod talijanskom vlašću bilježimo izrazito smanjeno izdavanje serijskih publikacija. S obzirom na fašističku i iredentističku ideologiju koja vlada u navedenom razdoblju, skoro sva izdanja su tiskana na talijanskom jeziku. U ovom radu napravljena je sadržajna analiza dvaju naslova novina iz razdoblja II. svjetskog rata. To su "Giornale di Dalmazia", koje izlaze na talijanskom jeziku, i "Glas dobrovoljca", koji uglavnom izlazi na hrvatskom jeziku. Analizom sadržaja klasificirane su tematske cjeline iz kojih se dala kvalitativna analiza sadržaja novina. Sadržajnom analizom navedenih naslova dobili smo uvid u gospodarski, politički, obrazovni i kulturni život grada Zadra i njegovih stanovnika u razdoblju njihova izlaženja. Autorica ujedno zaključuje kako se radi o novinama koje su služile i kao mediji za ratnu i političku promidžbu te prijenos ideja fašističkog režima na širi sloj građanstva, osobito kad je u pitanju "Glas dobrovoljca".

Ključne riječi: novine, Zadar, Dalmacija, talijanska okupacija, fašizam, 1941. – 1943.

1. UVOD

Bogata tradicija hrvatskog novinstva po kojoj je Zadar bio poznat u 19. stoljeću – preciznije, do 1918. godine (od pokretanja *Kraljskog Dalmatina* 1806. preko *Zore dalmatinske*, *Narodnog lista*, *Hrvatske krune* i brojnih drugih listova) – nakon I. svjetskog rata potpuno se gasi. Autor V. Maštrović navodi da su do 1920. godine u Zadru, samo na hrvatskom jeziku, izlazila ukupno 82 lista te je po toj činjenici Zadar u tom razdoblju odmah iza Zagreba.¹ Serijske publikacije isticale su se po raznolikosti

¹ V. MAŠTROVIĆ, "Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960.", *Zadar – geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura (Zbornik)*, Zagreb, 1964., 757; V. MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u*

sadržaja s obzirom na struke, vrste listova i članaka, rasprava, objava i književnih priloga, pa je to, uz listove na talijanskom jeziku, Zadar činilo vrlo važnim kulturnim središtem u široj regiji.² Navedenoj činjenici treba pridodati podatak da tada u Zadru djeluje 21 tiskara, koje u navedenom vremenskom periodu u različitim trenucima započinju i prestaju s djelovanjem. Navest ću samo neke: “Tiskara Battara”, “Tiskara Demarchi-Rougier”, “Tiskarna Narodnog lista”, “Tiskara obitelji Artale”, “Katolička hrvatska tiskarna” i druge.³ U 19. stoljeću osnivaju se i djeluju značajne knjižnice za grad Zadar. Gimnazijska knjižnica djeluje od 1816. do 1943. godine, kada je uništena u bombardiranju, a glasila je kao najznačajnija, ne samo zadarska nego i općedalmatinska knjižnica; slijede knjižnica Sjemeništa “Zmajević” (1832. – 1943.), knjižnica Pravoslavnog bogoslovskog zavoda (1819. – 1918.) i Biblioteca Comunale Paravia, današnja Znanstvena knjižnica Zadar, koja započinje s radom 1857. g., a postoje i mnoge druge, manje knjižnice.⁴ Treba napomenuti da se u Zadru 1848. godine otvara i prva čitaonica, zatim Knjižnica i čitaonica u Arbanasima, koja je osnovana 1895. godine, a Narodna čitaonica otvara se 1905. godine.⁵

Povijest novinstva izdanog na hrvatskom jeziku na zadarskom području u 19. st. objavljena je u djelu *Jadertina Croatica. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru (II. dio. Časopisi i novine)* autora Vjekoslava Maštrovića te u *Povijesti hrvatskog novinstva. Zadar u 19. stoljeću* autora Jose Vidakovića. Ova djela bave se isključivo serijskim publikacijama izdanim na hrvatskom jeziku, čime se htjelo ukazati na važnost nacionalnog jezika, na buđenje nacionalne svijesti u Zadru te želju za pripojenjem matici zemlji.⁶ Povijest novinstva u 20. st. u Zadru još uvijek nije dovoljno obrađena i, prema nekim saznanjima, to je razdoblje u procesu istraživanja.

Nakon Rapallskog ugovora (1920.) dvadeset i jednu godinu u Zadru uglavnom ne izlaze listovi na hrvatskom jeziku.⁷ Očito je da je nepovoljno razdoblje za Zadar i

Zadru (II. dio. Časopisi i novine), Zagreb, 1954., XI.

2 A. ALACEVICH, “Giornali che si pubblicarono in Dalmazia in lingua italiana”, *Il Dalmatino*, LIV, 1930., 58 – 59.

3 P. GALIĆ, “Povijest zadarskih tiskara”, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1979. Ovo djelo prikazuje detaljnu povijest zadarskih tiskara od kraja 17. st., pa do trenutka izdavanja publikacije.

4 P. GALIĆ, “Povijest zadarskih tiskara”, 35 – 73.

5 P. GALIĆ, “Povijest zadarskih tiskara”, 48 – 71.

6 J. VIDA KOVIĆ, *Zadar 1941. – 1945. – Ratne štete*, Zadar, 2002., 23, daje povijesni pregled upotrebe hrvatskog jezika na području Zadra.

7 V. MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica*, XI; J. VIDA KOVIĆ, *Povijest hrvatskog novinstva. Zadar u 19.*

njegovo stanovništvo nastupilo nakon potpisivanja spomenutog ugovora. U tom su razdoblju rijetkost serijske publikacije na hrvatskom jeziku koje su tiskane u Zadru. Uglavnom se većina publikacija tiska na talijanskom jeziku.⁸ Doktorska disertacija autorice Nedjeljke Balić-Nižić pod naslovom *Talijanske i hrvatske književne teme u zadarskoj periodici u razdoblju 1919. – 1945. godine* (Zagreb, 2007.) obuhvaća vremensko razdoblje o kojem ovdje govorimo i analizira serijske publikacije⁹ na talijanskom i hrvatskom jeziku, osvrćući se posebno na talijanske književne teme.

U ovom radu pregledane su novine *Giornale di Dalmazia*, koje izlaze od 1941. do 1943. u Zadru na talijanskom jeziku, i *Glas dobrovoljca : antikomunističkog odreda Talijanske Dalmacije*, koje izlaze u Zadru u razdoblju 1942. – 1943. na hrvatskom jeziku. Odabrana su ova dva naslova iz razloga što u ratnom razdoblju nema previše novina u gradu Zadru. Stoga je cilj sadržajne analize bio ustvrditi kvalitetu navedenih novina, rubrike i uredništvo, najčešće teme obrađene u novinama i neke posebnosti poput ove da jedne novine izlaze na talijanskom, a druge na hrvatskom jeziku. Nadalje, htjelo se ustvrditi što su ove novine, kao medij putem kojega su građani Zadra bili informirani i putem kojih se širila politička i ratna promidžba, svaki dan donosile čitateljima; kakve vijesti, koje poruke, ciljeve i misli.

2. POLITIČKI POLOŽAJ ZADRA OD 1941. DO 1943.

Pripojenje Zadra tadašnjoj Kraljevini Italiji započinje nizom povijesnih događaja koji nisu išli u korist grada Zadra niti njegovog stanovništva. Londonski ugovor (1915.) bio je velika pobjeda talijanske iredente i njime je talijanska vlada prihvatila i započela provoditi iredentističku politiku, koja će do punog izražaja doći tijekom fašističke vladavine Benita Mussolinija. Nakon I. svjetskog rata i potpisivanja primirja s Austro-Ugarskom (1918.), Italija je dobila mandat od svojih ratnih saveznika da okupira područje sjeverne Dalmacije do rta Ploče na jugu, kao i otoke sjevernog i srednjeg Jadrana. Zadar je okupiran 4. studenog 1918., kada u grad ulaze talijanske

stoljeću, Zagreb, 2001., 15.

- 8 Ne može se izričito tvrditi da ne postoje serijske publikacije na hrvatskom jeziku jer nam je poznato da su se neke novine objavljivale dvojezično, kao npr. *Glas dobrovoljca : antikomunističkog odreda Talijanske Dalmacije*, 1942. – 1943.
- 9 Uvidom u navedenu disertaciju vidjela sam da je autorica izvršila analizu periodičkih publikacija i novina. Zajednički nadređeni pojam u knjižničarstvu za te dvije vrste publikacija je serijska publikacija. Periodička publikacija se odnosi na termin koji u svakodnevnoj upotrebi rabimo za časopis. Novine su, prema definiciji, serijske publikacije.

postrojbe. U istom mjesecu u Zadru je uspostavljena talijanska vlast. Zadar se percipira kao talijanska kolonija na istočnoj obali Jadrana. Potpisivanjem Rapallskog ugovora (1920.) Italija je dobila teritorij koji je obuhvaćao grad Zadar, Lastovo i Palagružu, koji su zajedno sa zadarskim područjem tvorili upravnu jedinicu *Provincia di Zara*.

Početak II. svjetskog rata i napad na Jugoslaviju 6. travnja 1941. donosi nove okolnosti za Zadar. Poslije napada na Jugoslaviju, Zadar je doživio nekoliko napada jugoslavenske avijacije u mjesecu travnju 1941. godine. Nakon toga grad Zadar nije izravno osjetio ratna zbivanja do 1943. godine. Rimskim ugovorima (1941.) između NDH i Kraljevine Italije, uz već ranije teritorijalne dobitke, Italija si pripaja i veći dio obalnoga područja Hrvatske. Nakon okupacije Zadar postaje središte Civilnoga komesarijata za Dalmaciju, a poslije potpisivanja Rimskih ugovora biva središte guvernera Dalmacije. Pad Mussolinijeva režima u srpnju 1943. nije donio ništa novo za Zadar. Vlada maršala Pietra Badoglia prenijela je ovlasti guvernera i prefekta provincije na vojne vlasti pa je područje Provincije Zadar prešlo u vlast XVIII. armijskog korpusa 2. armije sve do kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine.

Nakon kapitulacije Italije i proglašenja separatnog primirja 8. rujna 1943. godine, talijanske postrojbe ubrzano napuštaju okupirana područja. Dana 9. rujna 1943. godine vlada NDH poništava odredbe Rimskih ugovora i Ante Pavelić proglašava uključivanje tih područja u sastav NDH, no ipak su sporna područja ostala pod suverenitetom novostvorene Talijanske Socijalne Republike, znane kao *Repubblica di Salò*. Dolaskom njemačkih vojnih jedinica u Zadar zapravo je onemogućeno ostvarenje zahtjeva NDH za uvođenjem hrvatske uprave u tom gradu. U to vrijeme, točnije 20. rujna 1943., Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) donosi *Odluku o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj*.¹⁰

Grad Zadar proživljava prvu veliku tragediju kada su počela saveznička bombardiranja. Prva su bila 2. i 3. studenoga 1943., a sljedeće se zbilo 28. studenoga 1943. Ishod tih bombardiranja bile su velike ljudske žrtve i velika materijalna šteta pa je nakon drugog bombardiranja počeo masovan egzodus građana Zadra u okolna sela, dok neki odlaze izravno u Italiju.¹¹

¹⁰ A. BATOVIĆ, "Međunarodnopravni položaj Zadra i odnosi s Italijom od 1918. do 1947.", *Zadarska smotra*, 1-4, 2004., 195 – 211.

¹¹ Z. BEGONJA, "Zadar između fašizma i komunizma. Pregled zbivanja u Zadru od 1918. do 1944.", *Zadarska smotra*, 51, 5-6, 2001., 179 – 211.

2.1. GOSPODARSTVO, KULTURA I OBRAZOVANJE U ZADRU

U VRIJEME OKUPACIJE 1941. – 1943.

U opisanom povijesnom razdoblju grad Zadar naseljava relativno velika talijanska zajednica koja je bila snažan politički čimbenik i utjecala na stav talijanskih političara i javnosti. Nakon dugogodišnjih nastojanja i provođenja procesa talijanizacije, ne začuđuje podatak da je u regiji *Provincia di Zara*, prema podacima ustanove *Istituto centrale di statistica (Venezia Giulia)*, godine 1939. talijanskim jezikom govorilo 73,3% građana, hrvatskim 18,1%, albanskim 8,2% i srpskim jezikom 1 osoba.¹² Prema podatku koji imamo iz 1910. godine, a odnosi se na popis stanovništva, u toj je godini 96% stanovništva “jugoslavensko”, dok je 3% Talijana.¹³ Iz ovog proizlazi činjenica da su u vremenskom rasponu od 1910. do 1939., u nepunih 30 godina, statistički podatci o jeziku i državljanstvu bitno različiti.

Odvajanje grada od njegova zaleđa dugoročno je značilo da je grad osuđen na ekonomsku propast. Stoga talijanska vlast grad Zadar proglašava slobodnom carinskom zonom pa carinske povlastice kratkoročno omogućuju razvoj industrije, prije svega likera i duhana, čime se zapravo pokušava spasiti grad od potpune propasti.¹⁴ Poslije I. svjetskog rata Zadar je izgubio status administrativnog i ekonomskog centra južne Hrvatske.

Okupacijom grada Zadra i zadarskog područja 1918. godine počinje i medijski rat koji se najprije očituje zapljenom pojedinih brojeva *Narodnog lista*, a kratko nakon toga, 1919. godine zabranjeno je i njegovo izlaženje, čime nestaje i zadnja prepreka nametanju talijanskog jezika. Medijski prostor za to ostaje slobodan te izlaze listovi uglavnom na talijanskom jeziku. Slijedilo je talijaniziranje natpisa na trgovinama i obrtničkim radionicama.

U vrijeme okupacije u Zadru djeluju “Tiskara obitelji Artale” (1874. – 1943.), “Tiskara Schönfeld” (1907. – 1943.) i uz njih “Tipografia Commerciale Zaratina”. U vremenu II. svjetskog rata i talijanske okupacije ostaje otvorena Biblioteca Comunale Paravia, knjižnica sjemeništa “Zmajević” i Školska knjižnica Realne gimnazije. U ovom razdoblju u gradu djeluju kina “Vittoria” i “Impero” te kazalište “Teatro Nazionale”.

¹² Z. BEGONJA, “Zadar između fašizma i komunizma”, 193, bilj. 36.

¹³ A. BATOVIĆ, “Zadar na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1946. godine”, *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata*, Zadar, 2009., 43. To su podatci Foreign Officea i odnose se na Dalmaciju u okvirima austrijske pokrajine.

¹⁴ Z. BEGONJA, “Zadar između fašizma i komunizma”, 179 – 211.

U navedenom vremenu u Zadru izlazi nekoliko listova: *Giornale di Dalmazia* je dnevnik koji je pokrивao okupiranu Dalmaciju; *La rivista Dalmatica* bio je iredentistički časopis za književnost; *Dalmazia rurale* izlazi dvojezično; *Giornale ufficiale del Governo della Dalmazia* je službeni list koji također izlazi dvojezično; *La voce dei volontari*, tj. *Glas dobrovoljca*, fašistički je list i dijelio se besplatno; nadalje *Pravi Dalmatinac*, koji je bio prilog listu *Il giornale di Dalmazia*.¹⁵

Kada je grad Zadar bio oslobođen mletačke vladavine, u vrijeme Prve austrijske uprave (1797. – 1806.) knez Thurn je donio odredbu po kojoj je talijanski jezik određen kao nastavni, kao i u doba Mlečana.¹⁶ Pod francuskom vladavinom (1806. – 1813.) u osnovnim školama uči se hrvatski, a u srednjim školama talijanski jezik. Za Druge austrijske uprave bečka je vlada donijela odluku kojom se službenim jezikom dalmatinske uprave proglasio talijanski jezik.¹⁷ Svoje opće ciljeve austrijska politika je namjeravala postići preko školstva. Naredbom od 16. VII. 1816. nametnula je talijanski jezik kao nastavni u dalmatinskim srednjim školama jer ga u Dalmaciji upotrebljavaju osobito obrazovani stanovnici. Također se donosi odredba da se najbolji njemački udžbenici prevedu na talijanski za upotrebu u školama.

Koncem 1918. godine talijanske okupacijske vlasti žele postići brzu talijanizaciju Zadra pa zatvaraju učitelje i profesore Hrvate te ih deportiraju, a na njihovo mjesto dovode se učitelji iz Italije.¹⁸ Uloga škole je njegovanje talijanskog jezika i kulture s ciljem da se mlade generacije obrazuju sa simpatijama prema jeziku i kulturi Apeninskog poluotoka.¹⁹ Odmah nakon Rapallskog ugovora (1920.) zatvorene su u Zadru hrvatske škole, osnovne i srednje.²⁰ Talijanski jezik se uvodi u osnovne škole 1923. godine, tako da je nastava na hrvatskom jeziku bila potpuno ukinuta, a godine 1925. zabranjuje se upotreba hrvatskog jezika u upravi i sudstvu.²¹ Zadar je tako kroz

¹⁵ B. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb, 2005., 296.

¹⁶ Lj. MAŠTROVIĆ, "Povijesni pregled školstva u Zadru", *Zadar. Geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura (Zbornik)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964., 487 – 526; J. VIDA KOVIĆ, *Povijest hrvatskog novinstva*, 27.

¹⁷ J. GRABOVAC, "Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti", *Zadar. Geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura (Zbornik)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964., 207 – 248.

¹⁸ N. SCOTTI, "Talijanska okupacija i aneksija Zadra i zadarskog područja od 1918. do 1943. godine", *Zadarska smotra*, 1-2, 2002., 256.

¹⁹ J. GRABOVAC, "Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti", 246; Lj. MAŠTROVIĆ, "Povijesni pregled školstva u Zadru", 522.

²⁰ Lj. MAŠTROVIĆ, "Povijesni pregled školstva u Zadru", 522.

²¹ N. SCOTTI, "Talijanska okupacija i aneksija", 263.

stoljeća imao javnu opću pučku školu s talijanskim nastavnim jezikom, gimnaziju i ostale stručne škole, te dječje vrtiće na talijanskom jeziku.²²

Nakon aneksije Zadra i Dalmacije 1941. godine, grad se nalazi u novom vojnom i političkom ozračju. Konačno i trajno rješenje potalijančivanja okupatori su zamislili tako da onemoguće sve što je hrvatsko. Stoga se ukidaju sva udruženja, ustanove, kulturna i športska društva i narodne čitaonice. Vladavina fašizma napose se bavila školskim sustavom i školskim programom, kao i crkvom, jer su temeljito i postojano htjeli provesti primarni cilj – talijanizaciju.²³ Usprkos nedaćama u kojima se nalazi Zadar i njegovo stanovništvo, život je morao ići dalje. Način na koji se odvijao svakodnevni život građana Zadra i okolice, pokušat ćemo otkriti kroz sadržajnu analizu novina *Giornale di Dalmazia* i *Glas dobrovoljca*.

3. *GIORNALE DI DALMAZIA*

U prijašnjim odlomcima prikazan je socijalno-povijesni kontekst u kojem izlaze novine *Giornale di Dalmazia*. Autori koji spominju *Giornale di Dalmazia* naglašavaju da su to fašističke novine.²⁴ *Giornale di Dalmazia* su dnevne novine koje svoje izlaženje započinju 28. listopada 1941. godine i izlaze do 28. studenoga 1943. godine. Izlaze u Zadru i tiskaju se u *Tipografia Giornale di Dalmazia* sve do kraja. Prvi izvršni direktor novina je Alberto Giovanni, koji je prije *Giornale di Dalmazia* uređivao i reviju *Dalmazia* (1943.). A. Giovanni je izvršni direktor do lipnja 1943., kada to postaje Antonio Gálata, koji je prije bio direktor listova *Arena* iz Verone, *Popolo del Friuli* i *Vedetta d'Italiana* iz Rijeke.²⁵ A. Gálata nije dugo odgovorni direktor, ukupno nešto manje od tri mjeseca, jer ga u rujnu 1943. zamjenjuje Feri de Paueri Peretti.²⁶

²² Lj. MAŠTROVIĆ, "Povijesni pregled školstva u Zadru", 510.

²³ Z. BEGONJA, "Zadar između fašizma i komunizma", 179 – 211.

²⁴ Z. BEGONJA, "Zadar između fašizma i komunizma", spominje novine *Giornale di Dalmazia* i zadnjega urednika Pauer-Peretija koje se potpuno orijentirani u korist Talijanske Socijalne Republike koja je uspostavljena 29. IX. 1943. u mjestu Salo. B. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, 296, spominje novine *Giornale di Dalmazia* u odlomku "Talijanski okupacijski listovi", i to kao dnevnik koji izlazi 1941. za cijelu okupiranu Dalmaciju. J. VIDAČKOVIĆ, *Zadar 1941. – 1945.*, 40, spominje navedenu novinu koju je fašistička vlast koristila u propagandne svrhe.

²⁵ N. BALIĆ-NIŽIĆ, "Talijanske i hrvatske književne teme u zadarskoj periodici u razdoblju 1919. – 1945. godine", doktorska disertacija, Zagreb, 2007., 318.

²⁶ Podatak o uredniku ne pronalazimo u impresumu. Međutim, u članku o dodjeljivanju

Novine imaju oznaku godišta i broja arapskom brojkom, s tim da se godina obilježava i rimskim brojevima, npr. 1941-XIX.²⁷ To je smješteno na naslovnoj stranici, u lijevom kutu novina, na samom vrhu. U prvoj godini izlaženja zadnji broj je 57, u drugoj 294, a u trećoj broj 283. Nakon brojčanih informacija naveden je naslov novina, a ispod naslova je cijena, i to pretplata za Italiju i talijanske posjede. Format novina je 73 cm, broj stranica na početku izlaženja je četiri preko tjedna, a subotom i nedjeljom *Giornale di Dalmazia* imao je šest stranica.

Novine *Giornale di Dalmazia*, koje sam pregledala od god. 1., br. 1 (28. listopada 1941.) do god. 3., br. 283 (28. studenog 1943.), nalaze se u fondu Znanstvene knjižnice Zadar pod signaturom “dal Per A-22”. U trećoj godini izlaženja nedostaju brojevi koji su trebali izlaziti u razdoblju od 27. II. 1943. do 10. III. 1943, zatim 24. i 25. III. 1943. i od 27. V. do 31. V. 1943. te od 16. X. 1943. do 28. X. 1943.²⁸ U numeracije pronalaze se tipografske pogreške u 1942. i 1943. godini, zamjena brojeva ili krivo otisnut broj.²⁹ Novine su jako lošeg tiska, na nekim mjestima je gotovo nemoguće čitati članke, uz napomenu da su to novine velikog formata. Svi prelistani brojevi imaju poštansku naljepnicu i pečat iz kojeg se vidi da su slani tadašnjoj knjižnici Paravia, osim dvaju brojeva koji nose adresu Dott. Tartaglione, koji je očito poklonio knjižnici navedene brojeve.³⁰

U prvom broju novina *Giornale di Dalmazia*, koji izlazi na dan proslave i obilježavanja 19. godišnjice Marša na Rim 28. X. 1941., priložen je program proslave u gradovima širom Dalmacije, iz kojeg je vidljiva politička orijentacija navedenih novina. U tom broju je otisnut proglas guvernera Dalmacije Giuseppea Bastianinija³¹

ružičaste vrpce novinama *Giornale di Dalmazia* (god. 2, br. 196, 18. VIII. 1942.) doznajemo da je urednik novine Pietro Sangiorgi i da je dobio priznanje za iskazanu hrabrost spašavajući djevojčicu, te se počasti odnose i na novine čiji je on djelatnik.

²⁷ Oznaka godine rimskim brojevima je tzv. Mussolinijeva godina, koje se počinju obilježavati 1922. kada je 40 tisuća crnokošuljaša fašista Benita Mussolinija krenulo iz Napulja u “Marš na Rim”. Dakle, 1941. je XIX. godina vladavine Mussolinija.

²⁸ Prije samog kraja izlaženja novina nedostaju brojevi na preskok, a u studenom 1943. godine ima samo nekoliko brojeva od 4. XI. 1943. do 14. XI. 1943. pa onda dolazi zadnji broj.

²⁹ Tijekom tiskanja novina nekoliko se puta pojavljuju tipografske pogreške u numeraciji. U god. 2. nakon broja 209 pojavljuje se 201 pa onda slijedi numeracija do 209, a onda opet ispočetka, od 2. IX. 1942. pa sve do 24. IX. 1942. brojevi su krivo numerirani.

³⁰ Na broju 154 od 29. VI. 1943. i broju 178 od 26. VII. 1943. je adresa Dott. Tartaglione Capo Gabineto R. Prefettura Zara, koji je novine dobivao na poklon.

³¹ Giuseppe Bastianini je poznati fašistički lider i član Direktorija NFS i Velikog fašističkog vijeća, koji je nastavio s politikom talijanizacije i fašizacije anektiranog područja koju je započeo

i uredništva novina. Iz proglasa je vidljiva ambicija uredništva koje želi izdavati novine u rangu s onima na Apeninskom poluotoku. Najavljuju probleme kojima će se baviti novine, kao npr., životom u Dalmaciji s obzirom na pripojenje matičnoj državi – *Madrepatriji*. Također se navodi kako novina treba pronositi fašistički glas da bi se narod osjećao dobro u velikoj talijanskoj obitelji. Iz ovog proglasa je vidljivo da uredništvo također podržava ideju ujedinjenja s Italijom i fašističku revoluciju, tj. fašističke temelje koji su u tom trenutku velikim dijelom i europski temelji.³²

4. GLAS DOBROVOLJCA: ANTIKOMUNISTIČKOG ODREDA TALIJANSKE DALMACIJE

Novine počinju izlaziti 1. rujna 1942. godine u Zadru. Zamišljene su kao trodnevni periodični list koji će izlaziti utorkom, četvrtkom i subotom. Novine su besplatno izdanje i na početku izlaze dva izdanja, na hrvatskom i na talijanskom jeziku. Talijansko izdanje nosi naslov *La voce dei Volontari : anticomunisti della Dalmazia italiana*. Talijansko i hrvatsko izdanje imaju istu numeraciju, istu periodičnost i izlaze u iste dane u tjednu.

Format novine je 42 cm i ima dvije stranice. Nakon br. 28 od 31. X. 1942. izlazi samo hrvatsko izdanje i ima četiri stranice. Nigdje se u novinama ne navodi odgovorni urednik ili direktor, već je u potpisu Dobrovoljac kao odgovorna osoba, tj. tijelo. U impresumu novine nije navedeno mjesto izlaženja, kao ni izdavač ili tiskar. Da novine izlaze u Zadru, vidljivo je iz prvog broja, na kojem je rukom dodano Zadar. U prvoj godini izašla su 52 broja, a u drugoj 102 broja. Novine iznad naslova imaju parolu “Noi tireremo diritto – Mussolini” do broja 29 (1942.), a od broja 30 (1942.) “Rim je život, a Moskva je smrt”. Lijevo od naslova je crtež mrtvačke glave koja u zubima drži bodež, kao simbol novina.³³

Novine *Glas dobrovoljca*, koje su pregledane, smještene su u fondu Znanstvene knjižnice Zadar pod signaturom “dal Per B-13”. Pregledano je god. 1, br. 1 – 52

Bartolucci. G. Bastianini postao je prvi guverner pripojene Dalmacije, a Namjesništvo Dalmacije (Governo della Dalmazia) bilo je u Zadru. Imenovan je za guvernera Dalmacije od 7. lipnja 1941. do 8. veljače 1943. godine. Z. BEGONJA, “Zadar između fašizma i komunizma”, 195.

³² *Giornale di Dalmazia*, god. 1, br. 1, 28. X. 1941.

³³ V. MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica*, 106 – 107. Maštrović u navedenom djelu navodi list kao političke novine i u prikazu navodi kako bi tiskara, prema navodu Znanstvene knjižnice Zadar, mogla biti *Giornale di Dalmazia*. Z. BEGONJA, “Zadar između fašizma i komunizma”, *Glas dobrovoljca*, 197, ne naziva novinama već “promidžbenim materijalom”.

(1942.) do god. 2, br. 1 – 102 (1943.).³⁴ Tisak novina je jako loš, slova su sitna i otežano je čitanje članaka.

U prvom broju je otisnut članak pod naslovom “Naš glas” iz kojeg je jasna orijentacija novina i njihova namjera. Istaknuta je suradnja s talijanskom vladom i borba protiv komunizma te je najavljeno kako će se pomoću lista pronositi glas do čitatelja i pokazivati im “pravi put, put pravde i istine”. Dobrovoljci se, kako se navodi u proglasu, već bore i ušli su u odrede talijanske vojske s kojima se bore za isti cilj. U potpisu članka stoji Dobrovoljac.³⁵

5. ŽIVOT U ZADRU U NOVINAMA *GIORNALE DI DALMAZIA* I *GLAS DOBROVOLJCA*

5.1. Politička situacija u svijetu i Zadru

Novine *Giornale di Dalmazia* i *Glas dobrovoljca* na prvoj stranici redovito objavljuju izvješća s ratišta pod naslovom “Talijanski izvještaji” i “Vijesti sa svjetskih ratišta”, u kojima detaljno prate zbivanja na ruskom, afričkom i pacifičkom frontu te bombastičnim naslovima preko cijelih novina izvješćuju o napredovanju sila Trojnog pakta. Detaljne informacije o napredovanju trupa Trojnog pakta na svim otvorenim frontovima popraćene su i geografskim kartama dijelova svijeta, ovisno o tomu gdje se bitke vode. Prema izvješćima koja pronalazimo u rubrikama “Vijesti iz svijeta” i “Vijesti zadnjeg sata”, možemo pratiti povijesni tijek II. svjetskog rata: rat na Krimu, bombardiranje Moskve i Londona, borbe na Crnom moru, izvješća s ratišta sjeverne Afrike (Tanger). Informacije su detaljne i donose brojčane podatke o potopljenim brodovima, srušenim avionima, koliko su kilometara ispred kojeg grada. Putem članaka objavljenih u novinama doznajemo da je Japan objavio rat Americi i Velikoj Britaniji, o žestokoj ruskoj zimi, o napredovanju japanskih trupa po Pacifiku i o takozvanom “ratu podmornica”. Detaljno se izvješćuje o bitkama za Maltu i Siciliju. Donose se proglasi iz kojih je vidljivo da je Njemačka izgubila na ruskom frontu, da je Italija kapitulirala i da je Mussolini smijenjen te da su saveznici izvršili invaziju na Siciliju i sjevernu Afriku.

Što se fotografija tiče, pronalaze se fotografije zarobljenih sovjetskih vojnika,³⁶ a najstrašnija potvrda nacističkog terora jest fotografija sovjetskih zarobljenika u

³⁴ U 1943. godini nedostaju brojevi od 22 do 29.

³⁵ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 1, 1. IX. 1942.

³⁶ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 23, 20. XI. 1941.

njemačkom koncentracijskom logoru.³⁷ Zanimljivi su opširni članci koji su izlazili u trima brojevima zaredom, a tema su teroristi iz bivše Jugoslavije kojima se sudilo u Trstu. Kroz članak se provlačila ideja da se teroristi financiraju iz Beograda, odakle se akcija vodila.³⁸

Činjenica je da navedene novine prate problematiku židovskog naroda, i to ne samo na području Europe, već i u Palestini i Americi. Članci su informativnog karaktera, nisu obojeni velikom dozom antisemitizma, doslovno prate povijesni put toga naroda. Članci u *Glasu dobrovoljca* s više su elemenata antisemitizma, što kulminira zadnjim, u kojem je naveden popis Židova koji su, navodno, kriminalci.³⁹

Sljedeća tema svjetske političke situacije, kojom se novinari na poprilično realan način bave, jest boljševizam. Naslovi članaka upućuju na pokušaj racionalnog i realnog sagledavanja ideje boljševizma i Rusije kao države za koju smatraju da se boljševizam u njoj začeo. Tako špekuliraju s naslovom da je boljševizam trojanski konj,⁴⁰ slijedi izvješće o strašnom događaju koji su počinili Rusi, o kojem se na našim prostorima dugo šutjelo, a to je pokolj u Katynskoj šumi.⁴¹ Događaj se osuđuje i članak pod naslovom “Masakar u Katynu je simbol ruske civilizacije” puno govori. Najavljuje se prekid odnosa između Poljske i Rusije, a unosi sumnju u trajni savez Britanaca i Amerikanaca na jednoj strani i Rusa na drugoj strani. Članak o ovim događajima u *Glasu dobrovoljca* ide korak dalje jer najavljuje narodima Europe opasnost od ruskoga imperijalizma. Navedene novine objavljuju vijesti o smaknućima naroda u Estoniji, Letoniji, Litvi i u Rumunjskoj.⁴² Na osnovi objavljenih zločina, a ne samo političke obojenosti novina, novinari zaključuju kako Europi prijeti opasnost od ruskog imperijalizma i najavljuju zahlađenje odnosa između sadašnjih saveznika – Amerikanaca i Britanaca s jedne i Rusa s druge strane – tj. predviđaju buduće razdoblje Hladnog rata.

³⁷ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 41, 1. XII. 1942.

³⁸ *Giornale di Dalmazia*, god.1., br. 33, 30. XI. 1941.

³⁹ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 18, 8. XI. 1941.; god. 2., br. 57, 7. III. 1942.; br. 187, 7. VIII. 1942.; br. 188, 8. VIII. 1942.; br. 217, 27. IX. 1942.; br. 233, 21. X. 1942.; br. 256, 10. XI. 1942.; br. 263, 17. XI. 1942.; br. 266, 20. XI. 1942.; god. 3., br. 14, 16. I. 1943.; br. 132, 3. VI. 1943.; br. 212, 4. IX. 1943.; *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 4, 7. IX. 1942.; god. 2., br. 7, 16. I. 1943.; br. 30, 11. III. 1943.; br. 39, 1. IV. 1943.; br. 55, 6. V. 1943.; br. 65, 31. V. 1943.; br. 84, 17. VII. 1943.

⁴⁰ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 100, 26. IV. 1942.

⁴¹ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 89, 24. IV. 1943.; br. 132, 3. VI. 1943.

⁴² *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 43, 9. IV. 1943.; br. 46, 17. IV. 1943.; br. 47, 20. IV. 1943.; br. 49, 24. IV. 1943.

Navedene novine prate i borbu protiv imperijalizma u Indiji koja se bori za nezavisnost i oslobođenje od britanskog imperijalizma. O demonstracijama u Indiji i o Ghandiju piše se u nastavcima.⁴³

Što se tiče rubrika iz svijeta i ratnih izvješća, činjenica je da *Glas dobrovoljca* prenosi obavijesti iz novina *Giornale di Dalmazia*. Većina članaka koji su objavljeni u *Glasu dobrovoljca*, a tiču se izvješća s ratišta, važnih političkih vijesti iz svijeta koje se prenose iz gradova Europe te nose datum izvješća i grad iz kojeg se prenose, pretiskani su iz novina *Giornale di Dalmazia*.

Nakon svih navedenih detaljnih vijesti važno je istaknuti da nema izravnih vijesti iz Hrvatske te o ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj situaciji u Hrvatskoj toga doba ne doznajemo gotovo ništa. Pronalazi se par članaka u kojima se prenosi Poglavnikov govor⁴⁴ ili kakav članak iz *Hrvatskog lista i Hrvatskog naroda*,⁴⁵ koji preuzimaju članke iz talijanskih novina, a u kojima se veliča Mussolinija.⁴⁶

O antifašističkim događajima u Hrvatskoj doznaje se preko izvješća iz Rima i onih o operacijama na Balkanu protiv komunista, na prostoru Udbine, Korenice, Slunja, Srba i Drvara.⁴⁷ Začuđuju formulacije pronalaze se u novinama, npr. borba protiv “četnika komunista takozvanih partizana” u okolici Karlovca i Petrinje, s naglaskom na tome da se i u Hrvatskoj bore protiv komunista.⁴⁸ Prenijele su i vijesti iz Zagreba, koje su objavljene u novinama *Nova Hrvatska*, o pojavi “bande partizana” u Bosni, gdje ih je desetkovala talijanska vojska, i o antikomunističkoj borbi na Balkanu, na području Crne Gore, te o tome da su se partizani pojavili u Hrvatskoj. Kako su se ratne godine nizale, 1943. na naslovnoj stranici nalazimo – doduše, vrlo kratku i šturu – vijest: “Bitke hrvatskih partizana”.⁴⁹

⁴³ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 279, 26. XI. 1942.; god. 3. br. 30, 4. II. 1943.

⁴⁴ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 11, 11. I. 1942.; br. 51, 1. III. 1942.

⁴⁵ Novine *Hrvatski narod* počinju izlaziti službeni dnevnik NDH 10. travnja 1941. s oznakom II. godine izlaženja i br. 57. Urednik je novinar Dragan Bumbar. *Hrvatski list* izlazi u Osijeku, a kao početak izlaženja navodi se 24. rujna 1941., s prvim urednikom Josipom Pavišićem. Detaljnije o novinama: B. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, 267 – 268, 287 – 288.

⁴⁶ *Giornale di Dalmazia*, god. 1, br. 4, 1. XI. 1941.; br. 50, 25. XII. 1941.

⁴⁷ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 118, 3. V. 1942.

⁴⁸ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 18. V. 1942.

⁴⁹ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 157, 3. VI. 1942.; br. 160, 6. VI. 1942.; god. 3., br. 12, 14. I. 1943.; br. 66, 18. III. 1943.; br. 77, 31. III. 1943.; *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 4, 6. IX. 1942.; god. 2., br. 35; 23. III. 1943.; br. 45, 15. IV. 1943.

Prije samog kraja izlaženja novina, a i uoči same kapitulacije Italije, novine donose informacije o Titu.⁵⁰ *Glas dobrovoljca* u ožujku 1943. donosi dva članka u kojima daje biografske podatke o Titu i naziva ga čovjekom zvijeri, a u drugom članku izvještavaju o njemu kao o sumnjivoj ličnosti koja radi po nalogu Moskve.⁵¹ U *Giornale di Dalmazia* članci o Titu pojavljuju se kasnije, s naglaskom na tome da predvodi partizane komuniste, da je Rus i boljševik te da ga naoružavaju Rusi. U člancima raspravljaju o razlikama između Tita i D. Mihajlovića, gdje je za njih D. Mihajlović predstavljao ostatke Kraljevine Jugoslavije, a Tito uvodi novu ideologiju – boljševizam. Izvješćuju da se Tito oglasio na Radiju Slobodna Jugoslavija.⁵²

Iz novina *Giornale di Dalmazia* doznajemo da je u studenome 1941. godine za prefekta Zadarske provincije imenovan Vezio Orazzi, istaknuti fašist i Musolinijev suradnik.⁵³ O nemilom događaju koji se dogodio na području Ervenika, kada su život izgubili zadarski prefekt Vezio Orazzi, kapetan Bonassi i nekoliko talijanskih vojnika, pisalo se u nastavcima u novinama *Giornale di Dalmazia*.⁵⁴ O toj vijesti, koja je pogodila talijansku okupatorsku vlast, pisalo se i u *Glasi dobrovoljca*, koji izlazi nekoliko mjeseci kasnije od toga događaja.⁵⁵ Nakon njega pojačavaju se represivne mjere na cijelom okupiranom području i jača fašistički teror. Mussolini donosi odluku da na okupiranom području reorganizira vojne snage pa osniva postrojbu "Divisia Zara" koja je dopunjena bataljunima Crnih košulja te novoformiranim antikomunističkim grupama, tzv. Jedinicama MVAC-a (Milizia volontaria anticomunista). One su se oformile 23. VI. 1942., a od 1. rujna 1942. svoje djelovanje potvrđuju i putem medija pokrećući novine *Glas dobrovoljca : antikomunističkog*

⁵⁰ Josip Broz Tito (Kumrovec, 1892. – Ljubljana, 1980.) hrvatski i jugoslavenski komunistički revolucionar, vojskovođa, državnik. Tito organizira otpor protiv politike približavanja silama Osovine nakon potpisivanja Trojnog pakta 25. III 1941. godine. Već 10. travnja 1941. formira Vojni komitet za pružanje otpora okupatorskim armijama i time iskazuje odlučnost KPJ na oružanu borbu. U drugoj polovini svibnja 1941. Tito odlazi iz Zagreba u Beograd odakle rukovodi pripremama za nju. Osnovna Titova politička koncepcija sastojala se u tome da se općim partizanskim ratom i vlastitim snagama oslobodi zemlja te istodobno izvrši revolucionarna smjena vlasti i ostvari nova federativna komunistička Jugoslavija. U: *Hrvatski biografski leksikon*, 2. Bj-C, Zagreb, 1989., 358 – 370.

⁵¹ *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 30, 11. III. 1943.; br. 32, 16. III. 1943.

⁵² *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 189; 8. VIII. 1943.; br. 226, 23. IX. 1943.

⁵³ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 6, 2. XI. 1941. Podatak navodi i N. SCOTTI, "Talijanska okupacija i aneksija", 245 – 296.

⁵⁴ *Giornale di Dalmazia*, god. 2, br. 125, 27. V. 1942.

⁵⁵ *Glas dobrovoljca*, god. 1, br. 4, 8. IX. 1942.

odreda Talijanske Dalmacije. Te jedinice bile su sastavljene od domaćih dobrovoljaca s ciljem slamanja narodnooslobodilačkog pokreta u selima Zadarske provincije.⁵⁶ Izravnu informaciju o osnivanju novih vojnih postrojbi ne pronalazimo u novinama, ali samo dva dana nakon osnivanja MVAC-a pronalazimo članke koji izvješćuju o problemu komunizma u Dalmaciji i o tome kako fašisti imaju iskustva u borbi protiv komunizma u ovom dijelu pokrajine.⁵⁷ Nedugo iza toga nalazimo izvješće o akcijama crnokošuljaša i njihovom djelovanju na okupiranom području.⁵⁸ Oštre mjere provodio je novi zadarski prefekt Gaspero Barbera, koji je bio general fašističke milicije.⁵⁹ Nezadovoljni razvojem događaja u okupiranoj zoni i panikom jer se ratna situacija ne razvija u korist okupatora, talijanska vlada u veljači 1943. imenuje novoga guvernera Dalmacije, Francesca Giunta, odvjetnika iz Firence.⁶⁰

U novinama je objavljen Dekret o mobilizaciji muškaraca u rasponu od 18 do 55 godina i Odredba o mobilizaciji civila i civilne imovine, a u 1943. godini učestali su pozivi u vojsku za muškarce koji su rođeni od 1918. do 1925. Vidljivo je kako se dobna granica spušta do naraštaja iz 1906., koji tada ima 37 godina.⁶¹ *Glas dobrovoljca* ide korak dalje i ponavlja proglas: “*Tko stupi u vojsku antikomunističkih dobrovoljaca raspolaže oružjem da brani obitelj i služi Italiji u djelu uspostavljanja mira i očuvanja svoje zemlje. Sinovi Dalmacije! Sjedinite se sa talijanskim vojnicima i borite se s njima za dobro vaše zemlje i vaših sinova*”, ponavljajući neprestano propagandne pozive u jedinice antikomunističkih dobrovoljaca, a uz to su prisutni i pozivi u vojsku.⁶² *Glas dobrovoljca* često ponavlja proglaše pa dana 30. siječnja 1943., nakon što Nijemci gube rat u Rusiji, u dvama brojevima zaredom izdaju proglas: “*Dalmatinci slušajte našu riječ! – samo je Italija u stanju pružiti Dalmaciji mir i blagostanje. Od nas ljudi koji govorimo srpsko-hrvatski jezik Italija traži samo inteligentno i lojalno razumijevanje i suradnju...*”⁶³

⁵⁶ N. SCOTTI, “Talijanska okupacija i aneksija”, 245 – 296; Z. BEGONJA, “Zadar između fašizma i komunizma”, 196 – 197.

⁵⁷ *Giornale di Dalmazia*, god. 2, br. 150, 25. VI. 1942.; *Glas dobrovoljca*, god. 1, br. 24, 24. X. 1942.; god. 2., br. 6, 14. I. 1943.; br. 36, 25. III. 1943.

⁵⁸ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 226, 13. X. 1942.

⁵⁹ *Giornale di Dalmazia*, god. 2, br. 201, 23. VIII. 1942.

⁶⁰ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 34, 9. II. 1943.; *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 20, 16. II. 1943.

⁶¹ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 49, 25. II. 1942.; br. 56, 6. III. 1942.; god. 3., br. 44, 19. II. 1943.; br. 203, 23. VIII. 1943.

⁶² *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 24, 24. X. 1942.; br. 28, 3. XI. 1942.

⁶³ *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 13, 30. I. 1943.; br. 14, 2. II. 1943.

Novine skromno i stidljivo, vrlo kratkim vijestima izvješćuju o pojavi komunizma u Dalmaciji. Prvi članak opisuje događaj u Zatonu, tj. “konflikt” između karabinjera i dvojice komunista. Nakon toga progovara se o komunizmu u Dalmaciji, gdje se spominje Split u kojem su pronašli tiskane materijale, navodi se probleme u Erveniku, kao i pronađenu radijsku postaju na Meladi (dio grada Zadra). U godini 1943. izvješćuju o borbi policije s otočkim partizanima na Dugom otoku, Sestrunju, Kornatima, Zverincu, a nedugo nakon toga i o bandi partizana u Kistanjama.⁶⁴ Međutim, novine *Glas dobrovoljca* nisu skromne u svojim izvješćima o borbama protiv komunista pa, unatoč činjenici da se sukob kod Ervenika dogodio nekoliko mjeseci prije izlaza novina, potanko izvješćuju o tom sukobu, a također se pismom obraćaju “Josi, vođi partizana u Zatonu”. U svojim izvješćima su detaljni i navode imena svojih poginulih pripadnika. Po novinskim izvješćima doznajemo za sukobe u okolici Zelengrada i Obrovca,⁶⁵ za velike operacije između Krke i Vranskog jezera u studenom 1942., gdje su, prema njihovim izvješćima, bitke trajale 10 dana, a komunisti potučeni s teškim gubitcima. Tom im bitkom najavljuju istrjebljenje.⁶⁶ Nakon toga u trima brojevima zaredom novine izvješćuju o uništenju “partizanskih bandi” u predjelu Zatona, kojima je vođa bio Drago Živković i kojega su, navodno, u tom sukobu ubili.⁶⁷ Prema izvješćima u novinama, navedeni događaj zbio se u prosincu 1942. godine. Međutim, u travnju 1943. g. ponovno objavljuju izvješće o bitkama s partizanima kod Zatona u kojima su ubijeni Drago Živković (!?) i Vinko Mrsa. Iz teksta je vidljiv datum bitke – 28. III. 1943. S obzirom da je cilj novina *Glas dobrovoljca* prije svega antikomunistička promidžba, u tom smislu su im zanimljivi i četnici koji se bore protiv partizana pa izvješćuju o njihovoj borbi kod Golubića, manastira Krupe i rijeke Zrmanje.⁶⁸

Novi guverner Dalmacije Francesco Giunta i komandant Supersolde general Robotti primjenjuju u ožujku 1943. godine Mussolinijevu naredbu kojom se nadzor nad javnim redom prenosi s civilnih na vojne vlasti. “Divisia Zara” s jedinicama MVAC-a izvršila je na zadarskom otočju i u zadarskom zaleđu niz akcija odmazde.⁶⁹

⁶⁴ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 18, 18. I. 1942.; br. 150, 26. VI. 1942.; god. 3., br. 132, 3. VI. 1943.; br. 142, 15. VI. 1943.

⁶⁵ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 6, 12. IX. 1942.

⁶⁶ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 28, 7. XI. 1942.

⁶⁷ *Glas dobrovoljca*, god. 1, br. 44, 6. XII. 1942.; br. 45, 8. XII. 1942.; br. 47, 15. XII. 1942.

⁶⁸ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 48, 17. XII. 1942.

⁶⁹ N. SCOTTI, “Talijanska okupacija i aneksija”, 270 – 271.

O njima nas detaljno izvješćuje *Glas dobrovoljca*. Takva je akcija bila u mjestu Pokrik pokraj Šibenika. Navodno su 2. V. 1943. partizani, predvođeni Lukom Šupom i Radovanom Kaldićem, izveli napad. Odmazda je izvršena 7. V. 1943. u Konjevratima u Šibenskoj županiji, gdje su oni streljani, a smaknuće je izvršila Divizija Celere “Eugenio di Savoja” u prisutnosti pučanstva.⁷⁰ Vijest o sljedećoj odmazdi objavljena je na naslovnoj stranici, uokvirena u obliku proglašenja, pod naslovom “Strogo suzbijanje razbojništva”; tada je, naime, radi osvete za ubojstvo obitelji Petković, koje se dogodilo 31. XII. 1942. u Kakmi, u općini Vrana, određeni broj osoba strijeljan, a neki su poslani na robiju.⁷¹ Sljedeći zločin, kada se zbog pljačke i pustošenja sela u Vrani jedan dio osuđuje na strijeljanje, a drugi na robiju, pokušava se opravdavati odlukom Suda u Dalmaciji 29. V. 1943.⁷² “Uspješna redarstvena akcija”, kako je nazivaju u novinama, dogodila se protiv partizana na otocima Dugom otoku, Ižu, Kornatima, Zverincu, Rivnju, Sestrungu. Strijeljali su 117 partizana i zaplijenili oružje, a sve s ciljem “osiguranja mirnoga života pučanstva”.⁷³ Zadnja obavijest o okrutnim smaknućima jest ona o strijeljanju kod Kistanja zbog zločina koji se dogodio 22. IV. 1943., kada su Iliju Prčića iz Burnog ubili partizani. Dana 3. V. 1943. izvršeno je strijeljanje u znak odmazde.⁷⁴

Novine *Giornale di Dalmazia* i *Glas dobrovoljca* prenijele su proglas talijanskog kralja Vittorija Emanuelea III. u kojem je povjerio mandat za sastav nove vlade i mandat nad oružanim snagama Italije maršalu Pietru Badogliu.⁷⁵ Važno je istaknuti da navedene novine tu vijest prenose skoro s mjesec dana zakašnjenja. Iako s

⁷⁰ Tom prilikom strijeljani su: Marko Krnić Antunov, Josip Krnić Antunov, Josip Krnić Andrijin, Vice Krnić Antunov, Marko Grdelja pok. Šimuna, Ante Šupe pok. Marka, Božo Jurišin pok. Nikole, Aleksandar Bogdanović pok. Mate. Uz imena se navode funkcije koje su imali; kurir, pomagač odmetnika, komesar itd. *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 56, 11. V. 1943.

⁷¹ Strijeljani su: Spaso Babić, Božo Kolundžić, Jovan Kolundžić, Ljuban Kolundžić, Stevan Žarković, Petar Žarković, Božo Džepina i Roko Perković. *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 64, 29. V. 1943.

⁷² Strijeljani su: Mate Juričin, Jerolim Rasin, Federik Razman, Šimun Čudina, Bartol Nikolić, Ante Irak, Filip Bakija, Ljubo Krpeta, Lujo Rosan. Na robiju su osuđeni: Ivan Savin, Šime Vujašin, Pave Vaskov, Frane Bakija, Vice Barišić, Ivan Maksan, Vice Čudina, Šimun Kacija, Šimun Barišić.

⁷³ Ovu informaciju prenose obje novine: *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 132, 3. VI. 1943.; *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 66, 3. VI. 1943.

⁷⁴ Strijeljani su: Drago Konkarević iz Ervenika Donjeg, Djuro Modrić iz Radošica koji je sudjelovao u borbi protiv Talijana. *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 80, 6. VII. 1943.; J. VIDA KOVIĆ, *Zadar 1941. – 1945.*, 35 – 39, daje detaljan opis fašističkoga terora na zadarskom području koje preuzima iz drugih povijesnih izvora.

⁷⁵ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 200, 21. VIII. 1943.; *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 88, 27. VIII. 1943.; u N. SCOTTI, “Talijanska okupacija i aneksija”, 271, stoji da je proglas donesen 25. srpnja 1943.

određenim zakašnjenjem, novine prenose proglas maršala Badagolia od 7. kolovoza 1943., kojim se raspušta vlada za Dalmaciju te se zapovijedanje dodjeljuje 18. korpusu talijanske vojske. Njime upravlja Umberto Spigo i zapovjedništvo se seli u Zadar, a dotadašnji guverner Gaspero Barbera i njegov suradnik Paolo Zerbino odlaze u mirovinu.⁷⁶ O političkom događaju zauzimanja grada Zadra od strane Nijemaca doznajemo iz novina *Giornale di Dalmazia* po proglasu njemačkog komandanta od 11. IX. 1943. Njime se ograničava kretanje, proglašava policijski sat i zamračivanje kuća, a objavljen je nekoliko dana kasnije. Naime, na dan 10. IX. 1943., kada general Viola prepušta upravu grada Zadra Nijemcima, novine *Giornale di Dalmazia* izlaze s obavijesti o poteškoćama u izlaženju te da nisu mogli donijeti informacije nacionalnih i međunarodnih događanja u zadnja 24 sata. Čak ni sljedeća dva dana ne izlaze.⁷⁷

Iz novina ne doznajemo povijesnu činjenicu da je poglavnik Ante Pavelić nakon kapitulacije Italije obznanio pripajanje, odnosno povratak izgubljenih područja na Jadranu Hrvatskoj.⁷⁸ Njemačka diplomacija s jedne strane podržava hrvatska traženja, dok se s druge strane opire takvu rješenju. Da je situacija takva, imamo dokaz i u novinama *Giornale di Dalmazia*, na kojima je 21. IX. 1943. istaknuta dvojaka cijena, u kunama i lirama. U novinama pronalazimo informaciju o tome kako su hrvatska kuna i lira ravnopravna sredstva plaćanja u Zadru i ta se informacija, s dodatnom obavijesti o odnosu tečaja kune i lire, pojavljuje nekoliko puta do kraja izlaženja novina.⁷⁹

Zadnje najtragičnije vijesti za Zadar, koje se objavljuju u novinama *Giornale di Dalmazia* u posljednjih nekoliko brojeva od 4. XI. 1943. do 6. XI. 1943. jesu one koje poimence navode žrtve bombardiranja, tj. podatak o 112 ranjenih i mrtvih te o materijalnoj šteti koja je počinjena. Zadnji broj 283 od 28. XI. 1943. donosi podatke o ukupnom broju žrtava bombardiranja pa se tako dana 2. XI. i 3. XI. 1943. ukupno 154 poginulih i 56 ranjenih.⁸⁰

⁷⁶ *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 88, 27. VII. 1943.; *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 188, 7. VIII. 1943.; Z. BEGONJA, "Zadar između fašizma i komunizma", 198; A. BATOVIĆ, Međunarodnopravni položaj Zadra i odnosi s Italijom od 1918. do 1947. / Zadarska smotra 1-4 (2004), str. 206; N. SCOTTL, "Talijanska okupacija i aneksija", 271.

⁷⁷ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 217, 10. IX. 1943.; br. 218, 14. IX. 1943.

⁷⁸ Z. BEGONJA, "Zadar između fašizma i komunizma", 198.

⁷⁹ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 222, 18. IX. 1943.; br. 224, 21. IX. 1943.; br. 227, 24. IX. 1943., br. 235, 3. X. 1943.

⁸⁰ *Giornale di Dalmazia*, 3., br. 262, 4. XI. 1943.; br. 263, 5. XI. 1943.; br. 283, 28. XI. 1943. Podatke o broju poginulih i ranjenih donosi i Z. BEGONJA, "Zadar između fašizma i komunizma", 200.

5.2. Gospodarske prilike u gradu Zadru

Informacije o različitim događajima u gradu Zadru donosile su novine *Giornale di Dalmazia* u rubrici “Kronika Zadra”. U “Kronici Zadra” objavljivale su se redovite informacije, kao npr. raspored emisija na Radiju Zadar, ali i obavijesti koje se pojavljuju prema potrebi: obavijest o položenim završnim ispitima u školama, obavijest o natječaju za upis u škole i fakultete, radno vrijeme trgovina i škola, demografsko izvješće i natječaji za radna mjesta. Nadalje, u “Kronici” su navedeni rasporedi kazališnih i kino-predstava, zatim ostalih zabavnih događanja u pojedinim kavanama, te obavijesti o njihovom radnom vremenu. U navedenoj rubrici objavljivale su se važne obavijesti o načinu kretanja gradom i provincijom te uvjeti pod kojima je kretanje dopušteno ili obavijesti poput zamračivanja grada i priprema za zračnu uzbunu.⁸¹ Također se izvješćivalo o javnim radovima na području Zadarske provincije i o izgradnji socijalnih stanova u gradu, pa se uz takve članke prilažu i fotografije kako bi se čitatelj uvjerio u to.⁸² Dva takva članka pronalazimo i u *Glasi dobrovoljca*; na temu isušivanja močvare u Bokanjcu i Ninu kao velikog djela talijanske vlade u Dalmaciji,⁸³ te onaj s popisom radova i njihovom cijenom na području Šibenika, a koje su ostvarile talijanske vlasti.⁸⁴ Da je iz promidžbenih razloga bilo važno pokazati što i koliko talijanska vlada radi za Dalmaciju, vidimo po tome što je *Glas dobrovoljca* jednom članku takva tipa posvetio cijelu stranicu navodeći sve objavljene radove i njihove cijene.⁸⁵ U “Kronici Zadra” donose se povremeno i važni proglašaji koji su se objavljivali u službenom listu *Giornale ufficiale del Governo della Dalmazia*.⁸⁶

U *Glasi dobrovoljca* retroaktivno je objavljena naredba guvernera o pripomoćnim privatnim radovima oko zemljišnog poboljšanja, tj. radova na krčenju krša, proširenja

⁸¹ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 28, 2. II. 1943.; br. 120; 20. V. 1943.; br. 164, 10. VII. 1943.

⁸² *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 39, 20. XII. 1941.; god. 2., br. 44, 15. II. 1942.; br. 57, 7. III. 1942.; br. 170, 20. VI. 1942.

⁸³ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 15, 3. X. 1942.

⁸⁴ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 28, 3. XI. 1942.

⁸⁵ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 44, 6. XII. 1942.

⁸⁶ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 43, 13. II. 1942. Činjenica je da je u ovom broju objavljen dekret iz *Gazzete ufficiale* od 6. II. 1942. kojim se Dalmacija pripaja Italiji po odluci koja je donesena 18. 5. 1941. Koliko je vijest važna, vidi se po tome što se objavljuje retroaktivno, i to u službenim i dnevnim novinama.

poljodjelskih zgrada i slično. Naredba je izdana 7. VII. 1941. godine.⁸⁷ Na samom kraju izlaženja novina objavljen je proglas “Zaštita javnog reda povjerena je vojnim vlastima”, a u njemu se govori o kontroli kretanja i, između ostalog, o Normi za štampu: dopušteno je dnevnicima izdavanje jednog izdanja uz propise koji su dosad vrijedili – cenzuru.⁸⁸ Kako se ratni vihor sve više rasplamsava, tako se rubrika *Kronika Zadra* smanjuje, a sve više prostora se daje vijestima iz svijeta koje se odnose na vijesti s ratišta.

Sudeći po prvom i drugom broju novina *Giornale di Dalmazia*, a s obzirom na količinu promotivnih oglasa, možemo zaključiti koje su sve grane industrije bile razvijene. Iz oglasa je vidljivo da u Zadru rade dvije tvornice likera, “Luxardo” i “Driolli”, nadalje “Tvornica duhana” i “S. C. O. D. A.”, tvornica u kojoj se prerađuje biljno i životinjsko ulje te vrši rafiniranje. Nadalje, tu su oglasi banaka koje rade u Zadru te svi ostali obrtnici i trgovci koji su imali svoje radnje. Ovakvo veliko oglašavanje, koje je bilo u prvom i drugom broju, ponavljalo se pri obilježavanju Marša na Rim i čestitanju Uskrsa i Božića. Kroz cijelo vrijeme izlaženja novina u kontinuitetu se oglašava “Tvornica duhana” s reklamom svojih cigareta i tvornice likera “Luxardo” i “Driolli”.

U rubrici “Kronika Zadra” i “Život u Dalmaciji” donosile su se vijesti o gospodarskom životu grada Zadra i okolice. Objavljivale su se vijesti o cijeni ulja za određena vremenska razdoblja i nakon takvih obavijesti nije bilo dopušteno prodavati artikle mimo tih cijena. Da je to bilo strogo zabranjeno, svjedoče nam članci o uhićenju “Hrvatica iz Kukljice” koje su prodavale ulje po višoj cijeni od fiksne kontrolne⁸⁹ i o tome kako su uhvaćeni preprodavači hrane u okolici Benkovca.⁹⁰ Objavljivale su se cijene duhanskih proizvoda, cijene mesa, masti, ribe, kruha po gramima, cijene električne energije, a u pojedinim brojevima su objavljivani veliki popisi maksimalnih cijena namirnica ili odjeće.⁹¹

Sljedeće informacije koje pronalazimo u novini *Giornale di Dalmazia*, a koje također ukazuju na težak život u gradu Zadru, obavijesti su o podjelama pojedinih prehrambenih artikala i racionalnoj podjeli energenata. Prvu takvu vijest pronalazimo

⁸⁷ *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 9, 21. I. 1943.

⁸⁸ *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 88, 27. VII. 1943.

⁸⁹ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 2, 29. X. 1941.

⁹⁰ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 13, 1. XI. 1943.

⁹¹ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 26, 26. XI. 1941.; god. 2., br. 15, 16. I. 1942.; br. 44, 15. II. 1942., br. 70, 20. III. 1942.

o racionalnoj distribuciji petroleja i ugljena.⁹² Nakon toga je članak o distribuciji sira, graha i sočiva (leće), slijede regulacije isporuke mesa, obavijest o preuzimanju sapuna, distribucija krumpira, racionalizacija s mlijekom i, prije kraja izlaženja novina 1943. godine, obavijest o racionalnoj isporuci električne energije i vode. Ovim člancima treba pridodati one u kojima se izvješćuje koliko se kojih namirnica može dobiti po glavi obitelji, a sve je to regulirano odlukama koje su objavljene u novinama.⁹³ Odluke su stavljene u “Karte za namirnice” na kojima su označene količine za pojedine vrste namirnica. Izvješće o tome da će se u Preku i Biogradu dijeliti školski obrok⁹⁴ govori u prilog lošoj gospodarskoj situaciji, ali i činjenici koja nije navedena, da su taj obrok dobivala djeca čiji su roditelji fašisti.⁹⁵

Koliko je socijalna i gospodarska situacija u Zadru bila teška, prikazuju i kratke vijesti iz “Kronike Zadra” u kojima se izvješćuje o provaljivanju u trgovine, o zatvaranju ljudi zbog krađe na poljima, o džeparenju, tj. o kriminalnim radnjama koje su u ono vrijeme sasvim sigurno povezane sa siromaštvom i nestašicom prehrambenih artikala u gradu. Da u gradu Zadru i okolici vlada nestašica hrane, potvrđuje nam i članak u *Glasu dobrovoljca* u kojem njegov novinar tvrdi da su takve vijesti neprijateljska propaganda, te najavljuje da će *Duce* povećati obroke živežnih namirnica. Zaključujemo da u Zadru tada očito nedostaje živežnih namirnica.⁹⁶

5.3. Obrazovanje i školstvo u gradu Zadru

Na početku smo istaknuli važnost hrvatskog jezika za identitet hrvatskog naroda i naveli da je zabrana ili ignoriranje jezika bilo glavno oružje u odnarođivanju okupiranoga područja. Međutim, uz obilježavanje godišnjice okupacije Zadra i Dalmacije, govor guvernera Giuseppea Bastianinija, koji je objavljen u novinama *Giornale di Dalmazia*, cijeli broj 88 od 14. IV. 1942. preveden je na hrvatski jezik. Na kraju broja koji je izdan na hrvatskom jeziku, rukom je dodano: *preveo Vladan Desnica*.

⁹² Ove informacije pronalazimo na početku izlaženja. *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 7 i 8, 1941.

⁹³ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 6, 2. XI. 1941., odluka koliko kruha i tjestenine pripada po osobi.

⁹⁴ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 22, 20. X. 1942.

⁹⁵ O ovoj činjenici svjedočio mi je Mario Dadić (rođen 1928.) iz Arbanasa (predio Zadra), koji je izjavio da su djeca čiji su roditelji bili fašisti dobili obrok, a ona čiji roditelji to nisu bili, dobila su ricinusovo ulje i bila prisiljena gledati dok ova druga jedu.

⁹⁶ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 28, 3. XI. 1942.

U rubrici “Kronika Dalmacije” imamo članak o otvaranju talijanske škole u Šibeniku, a nedugo iza toga o ponovnom otvaranju talijanske osnovne škole u Splitu.⁹⁷ Nekoliko članaka raspravlja o dalmatinskom dijalektu za koji se tvrdi da je talijanski dijalekt što se govori u primorskoj Dalmaciji. Članak na istu temu, “Venecijanski dijalekt u Dalmaciji”, u kojem se raspravlja o lingvističkim problemima, potpisuje Oscar Randi.⁹⁸ U obliku vrlo kratke vijesti, postavljene na dno stranice u rubrici “Kronika”, stoji obavijest da se talijanski i njemački uvode kao obvezni u hrvatske škole po dekretu Ministarstva prosvjete. Nakon toga u istoj rubrici se pojavljuje vijest o tome kako će se u novoj školskoj godini talijanski i latinski učiti u srednjim školama.⁹⁹ O kvaliteti školstva u doba fašizma donosi se veliki članak, a izvješće se prenosi iz Rima.¹⁰⁰ Koliko je utjecaj na školstvo važan, govori nam činjenica o pretisku članka autora Alberta Bigginija “O talijanskim školama u Dalmaciji”, a koji je prvotno objavljen u časopisu *La Rivista Dalmatica*, vol. II.¹⁰¹

U *Glasu dobrovoljca* bilježimo samo nekoliko informacija koje se odnose na školstvo u okupiranom području, a jedna se odnosi na trajanje školske godine.¹⁰² U nastojanju da se favorizira sve što je talijansko, novine objavljuju članak o hrabrim podvizima talijanske učiteljice,¹⁰³ nadalje objavljuju fotografiju djece u školi, a ispod toga piše kako primaju topli, obilni i zdrav obrok.¹⁰⁴ Jako važan članak govori nam o tome da hrvatsko stanovništvo nije htjelo slati svoju djecu u talijanske škole i da su na području splitske i šibenske županije osvanuli letci s propagandnim sadržajem u kojem se navodi da “*okupator uništava tradiciju, kulturu i ne dozvoljava nam da koristimo svoj jezik*”. Novinar članka pokušava to ublažiti, iznoseći da rimska kultura i civilizacija nije takva te apelira na partizane da ne pokušavaju udaljiti dalmatinsku djecu iz škola.¹⁰⁵ Članak koji može biti zaključak ovog poglavlja i govori sve o okupatorima Zadra i Dalmacije, donosi izvješće o tome kako je talijanska vlada odobrila stanovnicima anektiranoga područja mogućnost uzimanja talijanskoga

⁹⁷ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 31, 1. XII. 1941.; god. 2., br. 14, 14. I. 1942.

⁹⁸ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 1, 1. I. 1942.; br. 74, 24. III. 1942.

⁹⁹ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 39, 10. II. 1942.; br. 78, 2. IV. 1942.

¹⁰⁰ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 241, 30. X. 1942.

¹⁰¹ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 156, 1. VII. 1943.

¹⁰² *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 24, 24. X. 1943.

¹⁰³ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 16, 15. XI. 1942.

¹⁰⁴ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 52, 31. XII. 1942.

¹⁰⁵ *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 10, 24. I. 1943.

državljanstva. Navodi se da je Italija došla u Dalmaciju zaključiti dalmatinsko pitanje, a ne ga držati otvorenim ili dopustiti da se drugo otvori.¹⁰⁶

5.4. Kulturna i povijesna situacija kako su je opisale novine

Kulturnu ponudu grada Zadra obogaćivala su gostovanja vrhunskih talijanskih umjetnika, kao npr. ono Gabrielea d'Annuzija¹⁰⁷ ili koncert tenora Emilija Cristinella.¹⁰⁸ U kinima se prikazuju talijanski filmovi, a u kazalištu gostuju različite dramske družine.

Novine su prikazale rad i značaj knjižnice "Paravia"¹⁰⁹ koja, kako doznajemo iz članaka, ne radi već se obnavlja jer je stradala u bombardiranju Zadra 9. IV. 1941., a njeno vrijedno rukopisno gradivo i inkunabule smješteni su na sigurno mjesto.¹¹⁰ U istoj rubrici doznajemo priču o šibenskim knjižnicama; koliko ih je, njihov povijesni razvitak i veličinu brojivu u svescima izdanja koje posjeduju.¹¹¹ Giuseppe Praga, koji je tadašnji ravnatelj knjižnice "Paravia" te se uglavnom bavi problematikom opće dalmatinske povijesti, objavljuje članak o "Glavnim crtama dalmatinske kulture", u kojem daje presjek od Tome Arhiđakona, preko humanista Marka Marulića pa do Dalmatinaca po rođenju, ali koji pišu na talijanskom jeziku.¹¹²

Članci o kulturnoj povijesti grada Zadra jedno kratko vrijeme izlaze u podrubrici "Harmonija Zadra":¹¹³ o Kalelargi, crkvi sv. Frane, o starim i značajnim građevinama na Poluotoku (stari dio Zadra), te o legendi i priči o sv. Šimi, zaštitniku grada Zadra, i njegovoj škrinji. Tako Seveglievich pod pseudonimom "il maglio"¹¹⁴ objavljuje seriju članaka o zadarskim i dalmatinskim kulturnim znamenitostima, a piše i o

¹⁰⁶ *Glas dobrovoljca*, god. 1., br. 17, 7. XI. 1942.

¹⁰⁷ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 16, 12. XI. 1941.

¹⁰⁸ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 10, 10. I. 1942.

¹⁰⁹ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 53, 3. III. 1942.

¹¹⁰ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 178, 26. VII. 1943. Bombardiranje je bio "razlog" da se sve staro, rijetko i vrijedno gradivo odnese u Italiju, koje se vratilo u Hrvatsku tek 1960. g., nakon dugogodišnjih pregovora između Republike Italije i ondašnje Jugoslavije. O ovome pišu P. Galić i V. Maštrović u radovima u kojima govore o povijesti Znanstvene knjižnice Zadar.

¹¹¹ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 167, 16. VII. 1943.

¹¹² *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 14, 10. XI. 1941.

¹¹³ Podrubrika "Harmonija Zadra" koja izlazi u rubrici "Kronika Zadra", pojavljuje se samo u 1. godini izlaženja novina, a nakon toga te rubrike više nema.

¹¹⁴ Razrješenje pseudonima pronalazim u doktorskom radu N. BALIĆ NIŽIĆ, *Talijanske i hrvatske književne teme*, 354.

dalmatinskim umjetnicima. V. Morelli u istoj rubrici piše o zadarskim kulturnim spomenicima. Prenose se i brojni kulturni prilozi emitirani putem postaje Radio Zara, koje uglavnom potpisuje Oscar Randi. Slijedi rasprava o talijanskoj umjetnosti u dalmatinskim gradovima Saloni, Splitu, Dubrovniku i Šibeniku te članak o karakteristikama i postanku dalmatinskih gradova koji su značajni kao urbane sredine, luke, riznice blaga i pomorska središta Dalmacije.¹¹⁵ Autor L. Bauch bavi se nazivima pojedinih dijelova zadarske rive. U rubrici nalazimo i etnografske studije o morlačkom folkloru.¹¹⁶

U “Kronici Zadra” jedno kraće vrijeme opstaje podrubrika “Moja knjižara”, u kojoj se prikazuju novotiskane knjige i časopisi u zadarskim tiskarama “Enrico de Schöenfeld” i tiskarsko-izdavačka kuća “Artale”.¹¹⁷ Uprava novina *Giornale di Dalmazia* surađivala je s izdavačem E. de Schöenfeldom pa u “Kronici” objavljuje vijest o njegovoj smrti.¹¹⁸ U “Kronici Zadra” objavljujane su vijesti organizacije “Dopolavoro”,¹¹⁹ u kojoj se organiziraju kazališne predstave, brojna prigodna predavanja kojima se obilježavaju značajne književne i kulturne obljetnice te razne kulturne izložbe. Raspravu o tome što je “Dopolavoro” i o razlici između njega i fašističkog sindikata pronalazimo u povelikom članku u *Glasu dobrovoljca*, u rubrici “Strana za radnike i seljake”.¹²⁰ U navedenoj rubrici, u nizu od 7 brojeva detaljno je opisan Mussolinijev život, a priča o *Duceu* završava člankom o njegovoj majci.

U rubrici “Kultura”, na tzv. “trećoj stranici” novina *Giornale di Dalmazia* pronalazimo članke različitog sadržaja: o književnim prilogima i književnim studijama, dalmatinske teme, biografske priloge, recenzije i osvrte, kulturno-povijesne priloge i putopise.

¹¹⁵ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 33, 3. XII. 1941.; br. 40, 10. XII. 1941.

¹¹⁶ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 35, 6. XII. 1941.; br. 36, 7. XII. 1941.; 2, br. 67, 19. III. 1942. Morlaci su za njih Vlaji, stanovnici brdovitog dijela zadarskog zaleđa ili, kako ih nazivaju, dinaridi. Ovakvu podjelu je napravio O. RANDI u svom članku “La Dalmazia etnica” u kojoj razlikuje tri etničke skupine u Hrvatskoj: na otocima “Italiani” mediteranci, na selu Hrvati – panonski (Slaveni), na brdovitom dijelu Morlaci, Vlaji (Srbi) – dinaridi. *Giornale di Dalmazia*, god. 1, br. 31, 1. XII. 1941.

¹¹⁷ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 50, 24. XII. 1941.; god. 2., br. 5, 5. I. 1942.; br. 63, 13. III. 1942.

¹¹⁸ *Giornale di Dalmazia*, god. 2, br. 266, 22. XI. 1942.

¹¹⁹ “Dopolavoro” je centralizirana i kontrolirana organizacija koja ima za cilj uključiti sve slojeve društva, posebno radništva, u kulturno stvaranje u skladu s vladajućom ideologijom.

¹²⁰ *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 1, 2. I. 1943.; N. BALIĆ NIŽIĆ, *Talijanske i hrvatske književne teme*, 9-10.

Giornale di Dalmazia u podlisku kulturne stranice donose roman u nastavcima *Il Demone Asiatico* koji je potpisao M. de Sartori i koji izlazi u 47 nastavka. Radi se o trileru iz suvremenog života, s nadnaravnim i parapsihološkim elementima.¹²¹ Novele su najzastupljenije u novinama *Giornale di Dalmazia* i u vremenskom rasponu svoga izlaženja objavljeno ih je preko 150. Od pisaca iz Hrvatske valja istaknuti imena Enrica Morovicha iz Rijeke, koji je potpisao 12 novela, te Zadrane Renata Seveglievicha i Marca Perlinija. Različite su teme zastupljene u novelama; od ratnih priča koje su inspirirane kolonijalnim osvajanjima i pune optimizma u skladu s fašističkom propagandom, do negativnih posljedica rata, lirskih razmišljanja i misli o glazbi i umjetnosti.¹²² M. Perlini piše zanimljiv članak pod naslovom “Gita in Dalmazia”, u kojem opisuje izlet na slapove Krke, a opisi su prožeti divljenjem dalmatinskom pejzažu. Nakon toga objavljuje i članak pod naslovom “La Dalmazia”.¹²³ R. Seveglievich u svojim člancima “Leggenda Salonitana” i “Mitila figlia de Veio” inspiriran je arheološkim ostacima stare Salone te prepričava legendu koja je vezana uz sačuvane sarkofage.¹²⁴

Što se tiče književnih studija i rasprava, važno je naglasiti da autori priloga nisu Zadrani, nego kritičari i teoretičari s Apeninskog poluotoka pa je većina tema talijanistička. Međutim, treba istaknuti da su teoretičari neopterećeni kompleksom naglašavanja talijanstva Dalmacije i utjecaja talijanske kulture na Dalmaciju, što je prisutno kod domaćih autora. Tako pronalazimo studije i rasprave o svjetskim književnicima: F. M. Dostojevskom, Stendhalu, H. Lowelu, A. P. Čehovu i W. A. Mozartu, članke o M. Gorkom, A. Puškinu i velikoj umjetnici Ingrid Bergman, o revolucionaru V. I. Lenjinu, o idealizmu u japanskoj književnosti i o utjecaju renesanse na mađarsku književnost, rasprave o američkoj i engleskoj književnosti te velike članke o Marcu Polu i Galileu Galileju itd. Dosta rasprava posvećeno je talijanskim stvarateljima Danteu, Goldoniju i Manzoni.

U rubrici “Kultura” posvećena je pozornost ženama, iako ne na velikom broju stranica. U dvama brojevima cijela stranica je posvećena ženama, prvi put na temu žene u znanosti, gdje se daje povijesni prikaz znanstvenica od stare Grčke pa do

¹²¹ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 16, 18. I. 1942.; br. 63, 12. III. 1942.

¹²² N. BALIĆ NIŽIĆ, *Talijanske i hrvatske književne teme*, 324.

¹²³ *Giornale di Dalmazia* god. 1, br. 36, 7. XII. 1941., a u god. 2., br. 10, 10. I. 1942., članak “La Dalmazia” i “Volpe azzura”.

¹²⁴ *Giornale di Dalmazia*, god. 1., br. 43, 14. XII. 1941.

novog doba.¹²⁵ U drugom se raspravlja o položaju žene u intelektualnom životu te se navodi da su manje poznate kao pjesnikinje i spisateljice, a više kao inspiracija velikim književnicima.¹²⁶ Postojala je povremena rubrika “Moda Italiana”.

Dalmatinske teme odnose se na članke koji opisuju Dubrovačku Republiku i daju pregled dubrovačke kulturne povijesti, na članak o Splitu ili Dioklecijanovom gradu te na članke koji daju pregled povijesti dalmatinskog novinstva i posebno na članak u kojem se donosi povijesni pregled zadarske periodike. Treba navesti i članak koji se bavi srednjovjekovnim statutima dalmatinskih gradova Paga, Zadra, Trogira, Splita i Dubrovnika te nekoliko članaka koji nas obavještavaju o arheologiji i arheološkim iskopanjima u Solinu, Ražancu i Ninu.¹²⁷ Tu je i članak o alkarima i alcarskim običajima u Sinju utemeljenim 1715. kao obilježje pobjede Dalmacije nad Turcima.¹²⁸

U “Kulturnoj rubrici” objavljujane su recenzije i prikazi knjiga i časopisa. U većini članaka radi se o kraćim osvrtima ili skupnim prikazima izdanih knjiga poznatih izdavačkih kuća, koji su najčešće pisane u reklamne svrhe. Prikazivana su književna, stručna i znanstvena izdanja talijanskih, a u nešto manjem broju dalmatinskih autora, kao i razni kulturno-književni časopisi. Ovom prigodom navodim da je prikazan talijansko-hrvatski rječnik autora Mirka Deanovića koji je izdan u Zagrebu od izdavača “St. Kugli”, a pobudio je zanimanje talijanske kulturne javnosti.¹²⁹

Osim o povijesti, piše se i o suvremenim kulturološkim temama pa pronalazimo članke na temu filma i filmske industrije, o radiju kao umjetnosti, o klasičnoj glazbi, slikarstvu i problemima suvremene umjetnosti. Kazališna tematika zastupljena je nizom priloga. Putopisi su žanr koji se u velikom broju pronalazi u novinama. Uglavnom su posvećeni Mediteranu: Kreti i Egejskom moru, Italiji, ali i drugim dijelovima Europe, kao npr. Mađarskoj, Rumunjskoj, Ukrajini. Postoje putopisi koji su na jedan način povezani s vojnim operacijama, a to su putopisi po Aziji i Africi. Stoga su njihove impresije prožete i izvješćima o vojnim aktivnostima u kojima obično veličaju fašističke ideale. Dio putopisa posvećen je jadranskim gradovima, Dalmaciji i Zadru.¹³⁰

¹²⁵ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 40, 16. II. 1942.

¹²⁶ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 153, 28. VI. 1942.; N. BALIĆ NIŽIĆ, *Talijanske i hrvatske književne teme*, 338.

¹²⁷ *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 147, 22. VI. 1942.; br. 209, 2. IX. 1942.

¹²⁸ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 236, 4. X. 1943.

¹²⁹ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 140, 11. VI. 1943.

¹³⁰ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 44, 20. II. 1943.; br. 69, 21. III. 1943.; br. 112, 10. V. 1943.; br. 121, 21. V. 1943.; br. 165, 11. VII. 1943.

Za kraj navodimo još samo nekoliko tema koje su se pronašle u novinama *Giornale di Dalmazia*, a o kojima i danas dosta živo pišemo i raspravljamo: o problemima anoreksije, o prvom izrađenom robotu, o plastičnim operacijama na licu, o rasizmu u Americi.

6. ZAKLJUČAK

Talijanizacija Zadra započela je za vrijeme francuske okupacije Zadra (1805. – 1813.), nastavlja se za vrijeme austrijske vlasti (1813. – 1918.) favoriziranjem talijanskog jezika i njegovim proglašenjem službenim i nastavnim jezikom te dovođenjem brojnih talijanskih službenika.¹³¹ Talijani se cijelo vrijeme vladavine i prisvajanja Dalmacije pozivaju na činjenicu da se Dalmacija nalazila u sastavu Rimskoga Carstva i Mletačke Republike. Za vrijeme jednogodišnjeg mletačkog izdvajanja iz austrijske državne zajednice godine 1848./49. pojačavanju se težnje za okupacijom Dalmacije pa tako i Zadra. Zasigurno je jezik bitan čimbenik provođenja određenih političkih ciljeva, u ovom slučaju talijanizacije Zadra, koji se proteže od vrtića do suda te je izlaženje novina *Giornale di Dalmazia* na talijanskom jeziku put ostvarivanja navedenog cilja i preko novinskog medija. Međutim, te iste novine, iako su tijekom svoga izlaženja otisnule jedan jedini broj na hrvatskom jeziku, neizravno su priznale postojanje toga jezika i hrvatskog naroda.¹³² Također, nakon okupacije grada Zadra od strane Nijemaca te iste novine na skoro trećini naslovnice glavne vijesti iz svijeta objavljuju na njemačkom jeziku u rubrici "Der Wehrmachtbericht". Time priznaju novonastalo političko stanje, odnosno da je u tom trenutku vladajuća sila Njemačka, kojoj novinski medij služi. Uredništvo novina time priznaje činjenicu da su one uvijek u službi vladajuće političke strukture i ideologije.

Činjenica je da nam novine *Glas dobrovoljca*, koje izlaze na hrvatskom jeziku, osim političkih i demagoških članaka ne donose previše informacija o gospodarskom, obrazovnom i kulturnom životu grada Zadra i njegovog okružja. Međutim, *Glas dobrovoljca* je tiskan na hrvatskom radi političke propagande i obmanjivanja naroda na jeziku koji narod razumije.¹³³ Navedene su novine primjer kako i jezik naroda u rukama okupatora može biti zloupotrijebljen, s ciljem djelovanja na misli i djela

¹³¹ N. SCOTTI, "Talijanska okupacija i aneksija", *Zadarska smotra*, 1-3, 2002., 245 – 274.

¹³² *Giornale di Dalmazia*, god. 2., br. 88, 14. IV. 1942. Cijeli broj je na hrvatskom jeziku.

¹³³ V. MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica*, XV.

potlačenog naroda. Politička orijentacija novina i besplatno dijeljenje ukazuju na to da je izdavač uglavnom imao za cilj prenijeti informacije čitatelju pa je ukinuta i prepreka u vidu plaćanja. Novine imaju rubriku "Strana za radnike i seljake" koja obiluje demagoškim člancima o fašizmu i njegovim "vrlinama", o razlozima rata što su ga "izazvali komunisti", o "prokletstvu" partizana. Takvi članci su više esejističkog stila i nisu novinarski informativni članci već propagandno-demagoški, s jedinim ciljem da utječu na razvijanje stavova i misli stanovništva i na njegovo duhovno stanje. *Glas dobrovoljca* nisu profesionalne novine zbog dvaju razloga: objavljuju pretiske članaka iz *Giornale di Dalmazia*, a veći dio njihovih članaka ima esejistički karakter. To znači da su informativno nepouzdati jer nemaju elemente dana, mjesta, broja, tj. nekih činjeničnih podataka koji bi nas navodili da su se određeni događaji zaista i dogodili, npr. Oni koji se spominju u člancima o bitkama u Zatonu s podatkom o ubijenom vođi. Zato je vjerodostojnost tih članaka u znanstvenim istraživanjima upitna. Činjenica koja je doprinijela izlaženju *Glasa dobrovoljca* jest ta da se na području Zadra i okolice počinje javljati otpor okupatoru pa okupacijska vlada stvara nove vojne postrojbe, ali i prostor u medijima pomoću kojega želi djelovati na pučanstvo koje se služi hrvatskim jezikom. Djelovanje je koordinirano pomoću vojne sile i pomoću medija, tj. vlastitog jezika, a sve u korist vladajuće stranke i ideologije koju zastupa.

Profesionalnost novina *Giornale di Dalmazia* ogleda se u novinskim izvješćima iz svijeta, u praćenju svjetske političke scene te na kulturnoj stranici. Međutim, novine su u funkciji postojeće ideologije i to dokazuje činjenica što se ne prate kulturna, gospodarska i neka druga pitanja na području tadašnje Hrvatske. Zaključujemo da je zbog činjenice što u Dalmaciji živi hrvatsko pučanstvo, te informacije o matici zemlji trebalo svesti na minimum. To ide tako daleko da novine prenose govore poglavnika Pavelića, ali ne prenose informaciju da je nakon kapitulacije Italije zatražio vraćanje Zadra i Dalmacije pod okrilje NDH.

Sasvim sigurno možemo zaključiti da su novine *Giornale di Dalmazia* bile u funkciji političke propagande i da se pomoću novinskog medija takvih karakteristika htjelo utjecati na sveukupno društveno stanje i mišljenje. U navedenim novinama kao mediju prenošenja određenih misli i poruka uočavamo i povezivanje s još jednim medijem – radijem.¹³⁴ Novine prema procjeni urednika prenose važne intervjue i radijske emisije za koje se smatralo da trebaju biti objavljeni u još jednom mediju –

¹³⁴ Promidžba radijem bila je najsnažnije oružje fašističkih režima Hitlera i Mussolinija. B. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo*, 226.

novinama, koje su u to vrijeme još uvijek bile glavno sredstvo informiranja i utjecaja na oblikovanje javnoga mnijenja. Važnost radija kao medija uočava se i u *Glasu dobrovoljca* koji se osvrće na Radio London i partizanske radijske vijesti, pri čemu te novine tvrde da je u pitanju neprijateljska propaganda.¹³⁵

Iz analize novina *Giornale di Dalmazia* možemo uvidjeti da je u Zadru u navedenom razdoblju socijalno-ekonomska situacija dosta loša. Također je očigledno da je takva situacija uvjetovana ratnim zbivanjima u kojoj se nalazi svijet, pa tako i Zadar. Učestale obavijesti o promjenama cijena artikala, o restrikciji određenih energenata, obavijesti o zamračenju i vježbanju zračne uzbune navode na zaključak o teškoj situaciji u gradu. To je vidljivo i u poteškoćama koje imaju novine pri izlaženju pa su, na primjer, prije samoga kraja izlaženja promijenile cijenu. Poremećena je i učestalost izlaženja jer uredništvo očito nema financijske i logističke mogućnosti za realizaciju dnevnih novina.¹³⁶ Da novine gube na značenju i da imaju određenih poteškoća, vidljivo je i iz podatka o promjeni izdanja te iz gašenja rubrike “Kronika po Dalmaciji”. Kako ratni vihor napreduje, novine imaju manje stranica, a štednja se očituje u smanjivanju obima “Kronike Zadra” i broja kulturnih priloga.

Giornale di Dalmazia skromnim izvješćima na dnu novina izvješćuju o pojavi novog ideološkog pravca – komunizma, kao i o pružanju otpora okupatoru. Ideološka obojenost novina ipak nije u potpunosti zasjenila pravo novinarsko informiranje građanstva o postojanju nekih događaja koji nisu u skladu sa svakodnevnim životom i zbog kojih se, na kraju, vodi rat. Također i prešućivanje, tj. nepisanje i neizvješćivanje o pojedinim događajima ili zemljopisnim područjima, opet nas upućuje na razmišljanje i donošenje određenih zaključaka. Ciljano je, na primjer, prešućivana situacija u Hrvatskoj, što znači da na toj temi uredništvo cenzurira novine. Ideološka orijentiranost NDH i Kraljevine Italije u razdoblju od 1941. do 1943. je ista – fašistička. Međutim, ideja iredentizma je važnija i cilj koji se želi postići putem medijskoga informiranja jest učvršćivanje aneksije područja Zadra i Dalmacije od Hrvatske.

Premda je opterećen ratom, *Giornale di Dalmazia* postaje pravi moderni dnevnik s karakterističnom kulturnom “trećom stranicom”. Ona po broju književnih i kulturnih priloga ne zaostaje za sličnim publikacijama koje izlaze u tadašnjoj Italiji, ali ni za novinama koje izlaze u današnje vrijeme drugdje. Unatoč ideološkoj

¹³⁵ *Glas dobrovoljca*, god. 2., br. 53, 4. V. 1943.

¹³⁶ *Giornale di Dalmazia*, god. 3., br. 219, 15. VIII. 1943.; br. 222, 18. IX. 1943.; br. 242, 12. X. 1943.

uvjetovanosti, prilozi o svjetskoj književnosti obogatili su novine i značajno pridonijeli osvjetljavanju nekih, do tada nepoznatih ili manje poznatih dijelova dalmatinske kulture i književne povijesti. Posebno treba istaknuti članke i studije o Zadru i Dalmaciji koji tematiziraju povijesne, kulturne i druge događaje, a važni su stoga što je javnost bila informirana o bogatom zadarskom i dalmatinskom kulturnom naslijeđu. Bez obzira što su neki prilozi bili opterećeni ideološkim inzistiranjem na talijanstvu ove regije, temeljenom na rimskim i mletačkim tradicijama, oni ipak nude nove podatke i saznanja do kojih u navedenom razdoblju dolaze zadarski i dalmatinski povjesničari, posebno: G. Praga, G. Sabalich, A. Selem, V. Brunelli i drugi. Mišljenja sam da su novine *Giornale di Dalmazia* na određen način pomogle u promicanju i informiranju o kulturi putem kulturno-povijesnim priložima o Zadru i Dalmaciji. Iako je sasvim sigurno cilj fašističkog režima bio stvaranje intelektualca po mjeri vlasti i ideologije, čitanje između redova i praćenje drugih izvora u ratu je ipak ostavilo prostora za kritičko razmišljanje kod intelektualaca.

Giornale di Dalmazia su novine na talijanskom jeziku koje se gase s kapitulacijom Italije, točnije s bombardiranjem grada Zadra 28. XI. 1943., i to u trenutku kada su dosegnule razinu europskih novina toga vremena. Ove novine dokumentiraju vrijeme u kojem se gotovo isključivo upotrebljava talijanski jezik u životu i tisku, svjedoče o kulturnoj, književnoj i jezičnoj talijanskoj nazočnosti u Zadru, a i o vremenu kada je sve to slijedom povijesnih događaja prekinuto.¹³⁷

Glas dobrovoljca, u odnosu na novine *Giornale di Dalmazia*, mogli bismo nazvati propagandnim letkom jer nije imao raspon rubrika kao *Giornale di Dalmazia*. To nisu bile novine koje su građane informirale o svim bitnim segmentima života. *Glas dobrovoljca* iznosio je samo informacije koje su politički odgovarale osnivačima novina – proglase, a prestanak izlaženja povezan je s kapitulacijom Italije i skidanjem Mussolinija s vlasti. Dakle, i po tome je vidljivo da su novine slijedile isključivo fašističku ideologiju i borbu protiv njenih ideoloških neprijatelja, uključujući komunizam, te da su bile puno manje profesionalne u odnosu na *Giornale di Dalmazia*, novine koje vremenski nastavljaju svoje izlaženje, što se prekinulo bombardiranjem Zadra. U tom smislu uredništvo novina *Giornale di Dalmazia* podržava ideju koja je daleko starija od fašističke ideologije, a to je vječna težnja vladajućih struktura Apeninskog poluotoka za posjedima na drugom dijelu Jadrana.

¹³⁷ Bibliografiju novine *Giornale di Dalmazia* može se pronaći u: N. BALIĆ NIŽIĆ, *Talijanske i hrvatske književne teme*, 482 – 493.

7. LITERATURA

- Angelico ALACEVICH, “Giornali che si pubblicarono in Dalmazia in lingua italiana”, *Il Dalmatino*, LIV, 1930., 58 – 59.
- Nedjeljka BALIĆ NIŽIĆ, *Talijanske i hrvatske književne teme u zadarskoj periodici u razdoblju 1919. – 1945. godine*, doktorska disertacija, Zagreb, 2007.
- Ante BATOVIĆ, “Međunarodnopravni položaj Zadra i odnosi s Italijom od 1918. do 1947.”, *Zadarska smotra*, 53, 1-4, 2004., 195 – 211.
- A. BATOVIĆ, “Zadar na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1946. godine”, *Zadar i okolica od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata*, Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru, Zadar, 2009., 40 – 55.
- Zlatko BEGONJA, “Zadar između fašizma i komunizma. Pregled zbivanja u Zadru od 1918. do 1944.”, *Zadarska smotra*, 51, 5-6, 2001., 179 – 211.
- Pavao GALIĆ, *Povijest zadarskih knjižnica*, Zagreb, 1969.
- P. GALIĆ, *Povijest zadarskih tiskara*, Zagreb, 1979.
- *Giornale di Dalmazia*, god. 1. (od br. 1, 28. X. 1941.); god. 2. (1942.); god. 3. (do 28. XI. 1943.)
- *Glas dobrovoljca*, god. 1. (od br. 1, 1. IX. 1942.); god. 2. (do br. 102, 28. VIII. 1943.).
- Julije GRABOVAC, “Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti”, *Zadar – geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*. Zbornik, Zagreb, Matica hrvatska, 1964., 207 – 248.
- *Hrvatski biografski leksikon*, 2 (Bj-C), JLZ “Miroslav Krleža”, Zagreb, 1989.
- Ljubomir MAŠTROVIĆ, “Povijesni pregled školstva u Zadru”, *Zadar – geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura* (Zbornik), Zagreb, Matica hrvatska, 1964., 487 – 526.
- Vjekoslav MAŠTROVIĆ, “Izdavačka djelatnost na hrvatskom jeziku u Zadru od 1800. do 1960.”, *Zadar – geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura* (Zbornik), Zagreb, Matica hrvatska, 1964., 757.
- V. MAŠTROVIĆ, *Jadertina Croatica. Bibliografija knjiga, časopisa i novina izdanih na hrvatskom ili srpskom jeziku u Zadru* (II. dio. Časopisi i novine), Zagreb, 1954.
- Branko NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb, 2005.
- Stijepo OBAD, “Talijansko i srpsko posezanje na Dalmaciju između dva svjetska rata”, *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske od 27. do 29. travnja 2004., Zagreb, 2006., 219 – 233.
- Neva SCOTTI, “Talijanska okupacija i aneksija Zadra i zadarskog područja od 1918. do 1943. godine”, *Zadarska smotra*, 51, 1-3, 2002., 245 – 296.
- Josip VIDAKOVIĆ, *Povijest hrvatskog novinarstva. Zadar u XIX. st.*, Zagreb, 2001.
- J. VIDAKOVIĆ, *Zadar 1941. – 1945. – Ratne štete*, Zadar, 2002.

Tatijana Petrić

ZADAR NEWSPAPERS *GIORNALE DI DALMAZIA* AND *GLAS DOBROVOLJCA*
(1941 – 1943)

Summary

Throughout the 19th century and up to the 1920s, in the city of Zadar a significant number of serial publications had been issued; these publications have remained important for studying the economic and political history of the city of Zadar and Dalmatia up to the present date. Following the Treaty of Rapallo, and in particular the Treaties of Rome in 1941, the issuing of serial publications in Zadar under control of Italy was significantly decreased. Considering the fascist and irredentist ideologies in force in the said period, almost all of the publications were printed in Italian. This paper offers a contentual analysis of two Zadar newspaper titles dating from the period of World War Two: *Giornale di Dalmazia*, published in Italian, and *Glas dobrovoljca*, published in Croatian (mainly). The contentual analysis classifies individual topical unities; consequently, a qualitative analysis of the newspaper content follows. The said contentual analysis of the above-mentioned newspapers offers an insight into the economic, political, educational and cultural aspects of the life of the city of Zadar and its inhabitants in the period when these newspapers had been published. It moreover offers a conclusion regarding these newspapers as a medium for the military and political propaganda in that period, and for the transfer of fascist ideas to a wide audience, especially in the case of *Glas dobrovoljca*.

Keywords: Zadar, Dalmatia, the press, Italian occupation, fascism, 1941 – 1943.